

ТОРГІВЛЯ В ДУНАЙСЬКОМУ КОЗАЦЬКОМУ ВІЙСЬКУ. 1828—1869 рр.

Дунайське козацьке військо, що розташувалося в Акерманському повіті Бессарабії, охоплювало населені пункти: Акмагніт (тепер Білолісся), Старокозаче, Волонтирівку, Петрівку, Михайлівку, Костянтинівку, Каїри (тепер Крива Балка), Фараонівку, до 1856 р. Миколаївку і Ново-Троїцьке, після 1856 р. Байрамчу (Миколаївку-Новоросійську). Сформоване військо було з колишніх усть-дунайських буджацьких козаків, задунайських запорожців, волонтирів російсько-турецьких війн кінця XVIII — початку XIX ст. — молдован, волохів, греків, болгар, сербів, албанців, відставних солдатів, коронних циган, різних втікачів, чимало з яких потрапило до козацтва.

Умови розвитку торгівлі у Дунайському війську, заснованому у 1828 р., були несприятливими. Переважна більшість козаків була бідняцького стану. Станиці засновувалися в напівпустельному Буджацькому степу. Козацькі паї довгий час були нерозмежовані. Негативно впливало на розвиток торгівлі і військово-господарське регулювання козацького життя. В 1855 р. наказний отаман Дунайського козацького війська полковник І. Є. Гангардт, характеризуючи господарство козаків, писав до урядових інстанцій: «Землі дунайців, розкидані на великій площі між Бендерами і Кілією клаптиками, розмежовані із значними черезсмугами. Це заважає козакам допомогати один одному в польових роботах і збиранні врожаю. Складаються вони з голого степу, без будь-яких угідь... Дунайці ледве мають насущний хліб і в самий врожайний рік, тим більш, що користуються землею в 15-десятинній пропорції. Проте ця бідність перетворюється майже у злидні під час нерідкої засухи, сарани, падіжу худоби, пожежі або під час довгого перебування козаків на службі. Прибутки війська мізерні, промислів бути не може за родом служби і місцевими нестатками козаків. Лише одне джерело підтримки — казна» (1).

Зрозуміло, що козацький отаман, який ставив за мету одержати допомогу від уряду, дещо перебільшив критичний стан козацького господарства. Проте, й чимало інших джерел говорять про слабкий розвиток торгівлі у війську. В статистичному описі Дунайського козацького війська за 1840 р. зазначалося, що «торгівля здійснювалася в одній станиці — Волонтирівці, внутрішня ...і лише деякі з козаків найбільш заможні продають хліб в зовсім незначній кількості» (2). Майже в таких виразах подає стан торгівлі й статистичний опис війська в 1848 р.: «...в Дунайському війську ніяких торговельних установ немає. Ярмарок і торгів немає, за виключенням станиці Волонтирівки» (3). Практично майже те, що в 1855 р. писав наказний отаман І. Є. Гангардт, повторював у своїй книзі, що вийшла в 1863 р. відомий дослідник Бессарабії С. Й. Зашук: «У зв'язку з нестатком поземельного забезпечення і відсутністю інших утідь, якими користуються інші козацькі війська, як от: ліс, рибні лови і навіть очерет, що у великій кількості є у дністровських плавнях, козаки займаються досить обмеженим землеробством, що ледве задовольняє їх потреби, а деякі із своїми підводами і волами відвозять хліб та інші продукти до Одеси, Маяк, Акермана та в інші місця. Інших промислів у війська не існує. Деякі козаки мають невеличкі виноградні сади й городи, плоди яких вживають самі і лише зовсім небагато з них продають незначні лишки» (4).

Звичайно, з цих висловлювань не можна зробити висновків про повну відсутність торгівлі у війську. З заселенням краю і зростанням його економічного потенціалу, як і самого Дунайського війська, з розвитком товаро-грошових відносин, майновим розшаруванням козаків пожвавлюється і торгівля у війську. Певну допомогу для їх розвитку подавала місцева адміністрація і військове правління. В грудні 1836 р. новоросійський і бессарабський генерал-губернатор М. С. Воронцов звернувся до військового міністра С. І. Чернишова з проханням надати Дунайському і Азовському козацьким військам прав торгівлі, які мали козаки Донського війська. Ці привілеї полягали в тому, що крім загального права на торгівлю за межами війська, донські козаки мали право торгувати і на терені свого війська, але з оплатою відповідних податків не у державну скарбницю, а у військовоу. Листування з цього приводу тривало до лютого 1837 р. Завершилося воно тим, що дозвіл на право торгівлі азовські козаки мали одержати від місцевої адміністрації, а дунайські мали очікувати «особ-

створі в. вважали його предметом інженерної освіти, оскільки необхідності, оскільки їх землі були прикордонними, остаточно не розмежованими і роздробленими» (5). Зтім, ще раніше М. С. Воронцов у серпні 1836 р. на прохання наказного отамана Дунайського козацького війська полковника С. Т. Василевського дозволив дунайським козакам займатися чумашьким та іншими промислами (6).

За «Положенням о Дунайском козацьем войске» 13 грудня 1844 р. всі козаки одержували право займатися торгівлею як за межами війська, так і на його землі. Чисельність тих, хто постійно займався торгівлею, обмежувалася 30 особами, щоб не скорочувалася чисельність козаків на службі. Ці особи утворювали «торговельне товариство», звільнялися від служби і вносили до військової скарбниці по 57 крб. на рік. Решта козаків, що хотіла займатися торгівлею, мала право записуватися до «тимчасових торгівців». Вони поєднували її з внутрішньою службою і одержували відстрочку від польової. «Тимчасові торгівці» сплачували податок з обороту, який йшов у військову скарбницю, з кожної тисячі карбованців асигнаціями по 7 крб. сріблом на рік (7).

В 1846—1847 роках до «торговельного товариства» вступили козаки станиці Костянтинівки Герасим Кишунов, Володтирівки Іван Хлідний і Андрій Гинкул, козак Ново-Троїцької станиці Іван Ципурдей вступив у «тимчасові торгівці» (8). Однак, незабаром «торговельне товариство» припинило своє існування. В звіті військового правління за 1848 р. відзначалося, що «неспроможність і незнання торговельного обороту за досвідом довели, що ті, які виявили бажання бути торгівцями, не можуть займатися таким промислом». Тому «торговельне товариство» було ліквідоване, а ті, що займалися «тимчасовою торгівлею» не сплачували податку, але й не звільнялися від чергової служби (9).

Проте, у війську склався хоч незначний, але все ж прошарок козаків, що займалися торгівлею. Священник станиці Володтирівка Олександр Бурянов відзначав, що у врожайні роки деякі парафіяни хліба «в чималій кількості, вдесятки і сотні кіл (кіла — молдавська міра ваги). Одна кіла — 2,1 чверть або 18 пудів, 294 кг» (10); особливо офіцери, відправляють в Одесу на продаж» (11). У Володтирівці такими можливими козаками були Є. Бойченко, Д. Булбак, Д. Вардан, Д. Годиноу, Ф. Степанов, В. Сарбул, І. Худолій, що мали чимало худоби, значну кількість товарного хліба, млини, сади (12). Так відомо, що у 1866 р. урядник П. Комаровський з

заводили її на двох конях і двох собаках, а в ній одні два двома робітниками з козаків, возив до Одеси «три худоби, павантажені хлібом» (13).

Були й у Волонтирівці й козакські господарства, що обробували худобою. В 30-х роках XIX ст. їх нараховувалося чимало. Зокрема, брати Андрій, Іван і Єнакіє Гинкулі мали 64 коней, 36 волів, 136 голів рішної рогатої худоби, 370 овець, 58 волов бджіл тощо (14). Андрій Гинкул спеціально одержав у військовому управлінні дозвіл на торгівлю худобою (15) і він крім цієї торгівлею займався волонтирівський козак Іван Хлівний, що мав досить заможне господарство: два будинки, сад, млин, 50 четвертів хліба, 50 овець, 150 корів, 6 волів, двоє коней (16). Крамниця з різними «господарськими приналежностями» була в волонтирівського урядника Тимофія Данушієва. Під час пожежі у вересні 1866 р. в нього загоріла крамниця з товаром на 1564 крб. (17). Її ст. в універсальній книжці жовтої книги. Займалися торгівлею і козаків з інших станиць. Костянтинівський козак Герасим Кишунов займався купівлею й продажем в межах війська й в інших місцях худоби і різних продуктів, а також купівлею на Бессарабських солоних озерах солі і вивозом її на продаж в інші губернії (18). Крім інших виходив заможним торгівцем був урядник і Іван Камарикант, що займався комерцією в різних губерніях. Він мав будинок у Костиневі, виноградну плантацію і великий фруктовий сад. Замість себе він наймав на службу козаків. На будівництво у Волонтирівці приміщення для станичного повільня, лікарні і школи він подарував дві тисячі карбованців (19). На землях війська йшов повільний розвиток ярмарково-базарної торгівлі. Головним торговельним центром була станиця Волонтирівка. За розповіддю волонтирівського священника С. Бурянова, станиця із 1854 р. перетворилася у торговельне село, відоме по всій Бессарабії і Новоросійському краю. Воно своїми базарами залучало до великих розмірах для продажу і купівлі місцеві господарські продукти, землеробські знаряддя, всі види худоби, олію, що надходила з середньої Бессарабії. Завозилися сюди також будівельні матеріали з Фараоньки та Іваньки, із Дністра жито, дрова, дерев'яне вуїлля, очерет (20).

Певний час торгів у війську були лише у Волонтирівці. В станичному опису війська за 1848 р. відзначалося, що річний оборот їх складав 20 тисяч крб. Головним предметом торгівлі була велика і мала рогата худоба і коні (21).

Після приєднання в 1856 р. станиця Байрамча (Миколаївка-Новоросійська), на його території опинилися дві ярмар-

ки, що були в цьому містечку: Георгієвська та Покровська. Оборот їх складав в 1856 р. 4 тис. крб. (довіз — 2800, продаж — 1200) (22).

Найбільші ярмарки, на які їздили в середині XIX ст. козаки, це Георгієвська (23 квітня) в Чимишлії; Покровська (10 жовтня) в Чимишлії та Чимишлії та Ізмаїлі; Миколаївська (6 грудня) в Акермані (23). В звіті бессарабського військового губернатора за 1856 р. зазначалося, що «головна торгівля на цих ярмарках здійснювалася різною худобою місцевих заводів і частково тією, що приганялася з сусідніх губерній, місцевим зерновим хлібом, привізними мануфактурними виробами, срібними і металевими речами, посудом різного роду, залізними виробами, шкірами, салом, овечою вовною, будівельним лісом» (24). Проте, в козацьких станицях, як і на інших місцевих ярмарках, довіз товарів перевищував продаж майже наполовину, а то й більше (25). Це пов'язано, перш за все, з натуральним господарством та низькою купівельною спроможністю основної маси селянства і козацтва.

Ярмарки відігравали важливу роль у розвитку ринку Бессарабії та його зв'язками з ринками України і Росії. Вони, в значній мірі, сприяли піднесенню торгівлі. В 50-ті роки XIX ст. через розвиток постійної торгівлі обороти ярмарок скорочуються. Зростає роль базарів, торгів, крамниць, їх кількість. Незабаром обороти постійної торгівлі перевищують обороти ярмарок. Це помітно й на терені Дунайського війська. Так, в 50—60 роки XIX ст. з'являються базари раз на тиждень в Миколаївці-Новоросійській, Старокозачому і Акмангафі, раз на два тижні в Волонтирівці (26). Найбільшим центром крамничної торгівлі була Волонтирівка. В 1858 р. тут було 33 крамниці. Ще чотири крамниці були на базарній площі в Миколаївці-Новоросійській. В 1861—1862 роках кількість їх зросла майже вдвічі і складала 66 крамниць. В цій галузі торгівлі Волонтирівку обігнала вже Миколаївка-Новоросійська (27). Проте слід зазначити, що більшість цих крамниць передавалася в аренду не козакам, а «стороннім людям», що наїзджали на базари з «красним товаром». Вони сплачували за кожну крамницю військовій скарбниці по 15 крб. сріблом на рік. На 1868 р. загальна сума торговельного обороту у Дунайському війську складала 38 300 крб. (28800 довіз, 10500 — продаж) (28).

Торговельні відносини у війську повільно, але йшли вперед. Свідченням того є факт зростання прибутків за збір від внутрішньої торгівлі. Так, якщо в 1848 р. він складав 125 крб.

сріблом на рік, то в 1858 р. — 500 крб. (29), тобто зріс у чотири рази.

Козаки також займалися чумацьким промислом, що зв'язано з дрібною торгівлею. В опису війська за 1843 р. прямо зазначалося, що «головним заняттям у війську є землеробство, чумацький промисел, а особливо скотарство» (30). Той же волонтирівський священник С. Бур'янов так визначав роль візницько-торговельного промислу в житті своїх парафіян: «У вільний від польових занять час, коли сухо й дорога хороша, вони вивозять ліс з середньої частини Бессарабії; до річних свят Різдва Христового і Воскресіння — вално з околиць Оргеєва; з Ажермана і Одеси — сіль, солону рибу; з Дністра — свіжу рибу, капусту, очерет, фрукти та інші життєві продукти і під час дрібного перепродажу їх, мають собі значні прибутки; дрібна торгівля потребами для життя взагалі між волонтирівцями дуже розвинена і займаються нею з охотою і старанністю» (31).

Дрібними торговцями були й цигани-лінгуляри, що виробляли дерев'яні речі. Як пише сучасник, вони «брали сотні дві дерев'яних ложок» у мишок й шли продавати від села до села (32).

Загалом слід зазначити, що розвиток торгівлі в Дунайському війську в зв'язку з особливим військово-господарським станом козацтва, йшов значно повільніше, ніж в сусідніх з ними селах державних селян та іноземних колоністів (33).

ПРИМІТКИ

1. Філія Державного архіва Одеської області в Ізмаїлі (далі — ФДАОО в Ізмаїлі), ф. 755, оп. 1, спр. 157, арк. 17.
2. Там само, спр. 32, арк. 94.
3. Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. 1812—1861. Сб. документов//История Молдавии. Документы и материалы. — Кишинев. — 1969. — Т. III. — Ч. 2. — С. 326.
4. Защук А. Военное обозрение Бессарабской области//Материалы для военной географии и военной статистики России. — СПб. — 1863. — С. 176.
5. Російський державний історичний архів (далі — РДІА), ф. 1286, оп. 6, спр. 252 за 1836 р., арк. 1—8.
6. ФДАОО в Ізмаїлі, ф. 755, оп. 1, спр. 19, арк. 210.
7. Положение о Дунайском казачьем войске. 13 декабря 1844 г.//Полное собрание законов Российской империи. — Соб. 2 (далі — ПСЗ. — 2). — Т. XIX. — 1844. — СПб. — 1845. — № 18526. — С. 864—865.
8. ФДАОО в Ізмаїлі, ф. 755, оп. 1, спр. 86, арк. 5; спр. 87, арк. 43, 49 зв.; спр. 89, арк. 9.
9. Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. — С. 325—327.

10. Мунтян М. П., Драгнев Д. М. К вопросу о молдавской системе мер // Ученые записки Кишиневского государственного университета. Кишинев, 1958. — XXXV. Исторический. — С. 127.
11. Бурьянов А. Историко-статистическое описание церкви и прихода селения Влохитиронки, бывшего казачьей станицы Аккерманского уезда // Кишиневские епархиальные ведомости. — 1877. — № 16. — С. 679.
12. Дяв. ФДАО в Измаил, ф. 755, оп. 1, спр. 157.
13. Державний архів Одеської області (далі — ДАОО), ф. 1, оп. 249, спр. 205, арк. 137.
14. Анцупов И. А. Аграрные отношения в Бессарабии. — 1812—1820. — Кишинев, 1978. — С. 197—199.
15. ФДАО в Измаил, ф. 755, оп. 1, спр. 87, арк. 49 зб.
16. Там само, спр. 157.
17. ДАОО, ф. 1, оп. 249, спр. 205, арк. 125.
18. ФДАО в Измаил, ф. 755, оп. 1, спр. 97, арк. 44 зб.
19. Там само, спр. 78, арк. 17, спр. (87), арк. 47, 138—140.
20. Бурьянов А. Историко-статистическое описание. № 13. — С. 532.
- № 14. — С. 587.
21. ФДАО в Измаил, ф. 755, спр. 32, арк. 87.
22. ДАОО, ф. 1, оп. 215, спр. 16 за 1856 г., арк. 78.
23. Гавгард И. Е., Губкин В. В. Новороссийское войско в 1861—1862 гг. // Записки Бессарабского статистического комитета. — Кишинев, 1864. — Т. I. — С. 89.
24. ДАОО, ф. 1, оп. 215, спр. 7 за 1887, арк. 73.
25. Гребул Я. С. Вудан И. Про Черки // Очерки истории народного хозяйства Бессарабии. — 1812—1861. — Кишинев, 1967. — С. 317—339.
26. Російський державний військово-історичний архів (далі — РДВІА), ф. 4 л., оп. 36, ст. 1, від 4, спр. 13 за 1869 р., арк. 45.
27. Гавгард И. Е., Губкин В. В. Новороссийское войско, с. 87.
28. РДВІА, ф. 4 л., оп. 36, ст. 1, від 4, спр. 13 за 1869 р., арк. 13 зб.
- 22, 45.
29. Проложение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии, С. 324—325; Памятная книга Новороссийского казачьего войска, 1858 г. // Одеська державна наукова бібліотека ім. О. М. Горького. — Відділ рукописів. — Ркп. 736.
30. РДВІА, ф. 4 л., оп. 138, спр. 87, арк. 9.
31. Бурьянов А. Историко-статистическое описание. — № 16. — С. 682.
32. Юсипенко И. Фараоновка, приход Аккерманского уезда // Кишиневские епархиальные ведомости. — 1877. — № 6. — С. 254.
33. Анцупов И. А. Аграрные отношения. — С. 149—202.